

Govern d'Andorra

PLA DE SENSIBILITZACIÓ PER A LA IGUALTAT DE GÈNERE ALS CENTRES EDUCATIUS D'ANDORRA

Andorra la Vella, juny 2020

I. GRUP DE TREBALL DEL PLA DE SENSIBILITZACIÓ

Aquest Pla de sensibilització ha estat elaborat per l'Àrea de Polítiques d'Igualtat i l'Àrea d'Atenció a la Infància i Adolescència, adscrites al Ministeri d'Afers Socials, Habitatge i Joventut, juntament amb l'Àrea d'Inspecció i Avaluació Educativa del Ministeri d'Educació i Ensenyament Superior, en compliment de la Llei 1/2015, del 15 de gener, per a l'eradicació de la violència de gènere i la violència domèstica (d'ara endavant, Llei 1/2015), la Llei 14/2019, del 15 de febrer, qualificada dels drets dels infants i els adolescents (d'ara endavant, Llei 14/2019), el Conveni del Consell d'Europa, de l'11 de maig de 2011, de prevenció i lluita contra la violència envers les dones i la violència domèstica (d'ara endavant, Conveni d'Istanbul) i la Convenció per a l'eliminació de tot tipus de discriminació envers la dona del 18 de desembre de 1979.

II. OBJECTE

Aquest Pla té com a objecte el desenvolupament de l'article 6 de la Llei 1/2015, que fa referència a les accions concretes en matèria de sensibilització i prevenció lligades a les causes estructurals de l'exercici de la violència envers les dones i la violència domèstica, així com l'establiment de les normes d'actuació en casos de violència de gènere i violència domèstica en l'àmbit educatiu, sota els principis de la Llei 1/2015, la Llei 14/2019, el Conveni d'Istanbul i la Convenció per a l'eliminació de tots tipus de discriminació envers la dona.

Aquest document ofereix unes orientacions amb perspectiva de gènere que, juntament amb la Guia de col·laboració en casos de violència de gènere i domèstica, pretén facilitar a tots els i les professionals que intervenen en el context escolar, unes pautes d'actuació orientades a tractar els nois i les noies en un pla d'igualtat real i efectiva en les polítiques educatives i eliminar les desigualtats de gènere que caracteritzen el sistema social i cultural en el qual vivim, i que són especialment paleses en les relacions familiars i de parella.

Igualment, fa referència a qualsevol forma de violència de gènere, produïda o no en l'àmbit de la parella, així com la violència domèstica, entesa com a violència familiar (sense raons de gènere). En aquest sentit, resulta aplicable la Guia de col·laboració, aprovada per la Comissió Nacional de Prevenció de la Violència de Gènere i Domèstica, que recull una contextualització completa d'aquest fenomen.

Aquest Pla de sensibilització és un reflex de les necessitats i problemàtiques socials que han sorgit en els darrers anys, en relació amb les desigualtats de gènere i que, així mateix, impacten en l'àmbit educatiu.

El Pla de sensibilització per a la igualtat de gènere pretén ser dinàmic i que, en funció del temps, es vagi adaptant a noves propostes i doni resposta a noves necessitats, si escau. Per tant, s'exigeix una adaptació i evolució del Pla, amb l'establiment de revisions periòdiques cada tres anys. Com a exemple, el llenguatge inclusiu és actualment una necessitat però,

potser d'aquí uns anys s'haurà integrat en els diferents àmbits i no caldrà incidir-hi de la mateixa manera perquè s'haurà normalitzat.

III. PRINCIPIS D'ACTUACIÓ

1. Prevenció com a eix fonamental i transversal: el disseny de les polítiques i de les accions que s'han d'emprendre amb l'objectiu de prevenir i evitar accions, omissions o comportaments de violència de gènere i domèstica. Per això, s'han d'establir uns models de convivència i de respecte pacífics i igualitaris.

2. Transversalitat de gènere: El principi de transversalitat de gènere, enfocament integrat de gènere o perspectiva de gènere, ja va ser definit a la quarta Conferència mundial de les Nacions Unides sobre la dona, celebrada a Pequín el 1995, sota la idea d'integrar les qüestions de gènere en la totalitat dels programes socials com a estratègia global per promoure la igualtat entre gèneres. Així, el Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides va definir, al juliol del 1997, la transversalitat de la perspectiva de gènere en els següents termes:

“Transversalitzar” la perspectiva de gènere és el procés de valorar les implicacions que té per als homes i per a les dones qualsevol acció que es planifiqui, ja sigui legislació, polítiques o programes, en totes les àrees i en tots els nivells. És una estratègia per aconseguir que les preocupacions i experiències de les dones, igual que les dels homes, siguin part integrant en l'elaboració, posada en marxa, control i avaluació de les polítiques i programes en totes les esferes polítiques, econòmiques i socials, de forma que les dones i els homes se'n puguin beneficiar igualment i no es perpetui la desigualtat. L'objectiu final de la integració és aconseguir la igualtat dels gèneres”.

3. Visibilitat de les dones: la visibilitat de les aportacions històriques de les dones en tots els àmbits del coneixement i llur contribució social i històrica al desenvolupament de la humanitat. Cal analitzar els àmbits en què les dones no són presents, quins models representen per evitar la perpetuació de la invisibilitat que tradicionalment i culturalment han patit les dones al llarg de la història, fomentant el pensament crític sobre aquestes desigualtats en l'alumnat.

4. Respecte a la diversitat i educació inclusiva: respectar la diversitat i garantir la igualtat d'oportunitats a través d'una educació inclusiva són finalitats fonamentals dels sistemes educatius del país i així es recullen a la Llei qualificada d'educació, del 3 de setembre de 1993, i al Decret legislatiu del text refós de la Llei qualificada d'educació, del 30 de maig del 2018:

- Fomentar l'esperit universal crític, així com els comportaments d'autonomia i adaptabilitat, i contribuir a l'enriquiment dels elements culturals propis i específics de la societat andorrana.

- Fomentar la integració i la participació social i cívica.
- Formar la infància i la joventut en el respecte a la diversitat i als drets i llibertats fonamentals, i en l'exercici de la tolerància i la llibertat, dins els principis democràtics de convivència i pluralisme.

L'article 8 d'aquesta Llei també recull el següent: "L'atenció dels alumnes amb discapacitat es regeix pel principi d'inclusió, que implica el desenvolupament del potencial humà i de la seva personalitat, del talent i de la creativitat de les persones, així com de les seves aptituds mentals i físiques."

5. Participació equilibrada de dones i homes: els sistemes educatius, en la mesura que sigui possible, han de garantir la participació equilibrada de dones i homes, tant pel que fa a l'alumnat com també el professorat i els òrgans de control i decisió del sistema. La presència d'homes i dones en llocs no estereotipats ajuda a proporcionar nous referents a l'alumnat que permetin el lliure desenvolupament de la seva personalitat.

IV. OBJECTIUS

- a. Conscienciar la infància i l'adolescència sobre la necessitat de construir una societat igualitària que ofereixi les mateixes oportunitats a tothom independentment del gènere.
- b. Promoure la transversalitat del gènere dins dels programes educatius per eliminar la discriminació i les conductes sexistes que fomenten la violència de gènere i la violència domèstica, o altres discriminacions i desigualtats, i establir les condicions perquè els centres educatius implementin plans coeducatius a través d'una organització escolar i d'un currículum sense biaix de gènere.
- c. Desenvolupar un pla de formació pel personal docent i no docent en matèria d'igualtat de gènere, coeducació i prevenció de la violència de gènere i la violència domèstica.
- d. Potenciar el paper de les associacions de mares i pares de l'alumnat en la promoció de la igualtat entre dones i homes, així com la prevenció de la violència de gènere i la violència domèstica.
- e. Avaluar les accions portades a terme a cada centre educatiu per a la promoció de la igualtat de gènere i la prevenció de la violència de gènere i la violència domèstica, fent èmfasi en la necessitat del treball transversal ordinari, més enllà d'accions concretes durant dies internacionals o tallers monogràfics.

V. PROMOCIÓ DE LA IGUALTAT DE GÈNERE

L'escola no és aliena a la prevenció de la violència de gènere; ans al contrari, constitueix un element clau com a agent de canvi i com a part integrant i determinant del procés de socialització dels éssers humans.

Es considera, per tant, una funció essencial de l'escola potenciar la igualtat de gènere a través d'un currículum que inclogui aquesta temàtica i faci front alhora a les desigualtats que generen discriminacions.

Els centres educatius han de treballar les causes i les conseqüències de la violència de gènere i de la violència domèstica amb l'objectiu de crear models de convivència pacífics i igualitaris. D'aquesta manera, en tots els nivells educatius caldrà desenvolupar competències transversals per garantir un aprenentatge en el respecte dels drets i llibertats fonamentals i, especialment, pel que fa a la violència de gènere i la violència domèstica.

Igualment, tots els nivells educatius han de vetllar pel desenvolupament de les competències emocionals i socials relacionades amb la prevenció de conflictes i la capacitat per resoldre'ls d'una manera pacífica, així com el coneixement de models de convivència basats en el respecte a la diversitat.

En conseqüència, cal incloure en els documents de gestió anual, pla i memòria, el conjunt d'accions específiques i transversals que el centre educatiu preveu implementar per tal de sensibilitzar l'alumnat en la igualtat de gènere i prevenir la violència de gènere i la domèstica.

Per la seva banda, el Ministeri d'Educació i Ensenyament Superior, amb la col·laboració de l'Àrea de Polítiques d'Igualtat, promourà la realització d'accions formatives, programes i recursos pedagògics a l'atenció dels centres educatius, en relació amb la coeducació i la prevenció de la violència de gènere i la violència domèstica.

1. La coeducació com a eina per a la prevenció de la violència de gènere i la violència domèstica

Els centres educatius han de garantir, en tots els nivells educatius, una intervenció i una orientació acadèmica i professional no sexista ni discriminatòria, que contribueixi al fet que l'alumnat pugui escollir sense connotacions de gènere i sense cap discriminació entre les diverses opcions acadèmiques i professionals, atenent les seves aptituds i les seves capacitats.

Aquesta obligació recollida a la Llei 1/2015 aixopluga les característiques principals de la coeducació, que, en paraules de Urruzola, M. J., "consisteix a educar les noies i els nois amb independència del gènere femení o masculí, és a dir, educar-los partint del fet de la seva diferència de sexe, potenciant el desenvolupament de la seva individualitat, però sense tenir en compte els rols que se'ls exigeix complir des d'una societat sexista, per ser d'un sexe o l'altre".

Els eixos fonamentals de la coeducació, que cal tenir en compte a l'hora de desenvolupar les seves funcions per educar en igualtat, són:

- **Ús del llenguatge no sexista:** George Steiner deia que el que no s'anomena no existeix. El llenguatge transmet el nostre pensament i, quan s'ignora la meitat de la població, perpetuen les desigualtats entre dones i homes. Encara més, tothom ha de ser especialment curós quan s'adreça a l'alumnat utilitzant determinades expressions tradicionals o adjectius amb connotacions clarament sexistes o, fins i tot, denigrants per a les dones.

El llenguatge no sexista contribueix a la visibilitat de les dones i, per tant, a l'autoestima que comporta també l'apoderament i lideratge de les dones, objectius clau per a la igualtat de gènere.

- **Ús de materials didàctics no sexistes:** cal donar visibilitat a la contribució històrica de les dones a l'evolució social de la humanitat. Tothom és conscient que el plantejament de les editorials i manuals de text tenen una visió androcèntrica de la vida i ignoren les aportacions culturals, socials, històriques, científiques que les dones han fet a la humanitat.
- **Tolerància zero davant de qualsevol manifestació de sexisme:** els i les professionals que treballen per la igualtat han de ser crítics davant de qualsevol acció sexista realitzada per l'alumnat, el professorat, etc.
- **Masculinitats igualitàries:** hem d'oferir al nostre alumnat la possibilitat de conèixer altres referents, homes que treballen dia a dia per a la igualtat de gènere, apropant-los conceptes com la coresponsabilitat domèstica, la valoració de les tasques de cura (ja siguin o no remunerades), la cura de si mateixos i la construcció de relacions sexoafectives basades en el respecte mutu i en la comunicació.
- **Gestió correcta de les emocions:** el treball adreçat a l'alumnat en l'autoconeixement i en el reconeixement de les emocions contribueix a la resolució pacífica dels conflictes i a la maduració del còrtex prefrontal, potenciant els valors de l'empatia i la compassió claus per a l'establiment de relacions interpersonals sanes i igualitàries.

2. Formació del personal que intervé en el context escolar en la igualtat de gènere i la prevenció de la violència de gènere i la violència domèstica

El Govern, d'acord amb l'article 11 de la Llei 1/2015, facilitarà una formació inicial i continuada als i les professionals dels centres educatius del país.

Aquesta formació ha de ser integral, multidisciplinària i especialitzada. Per això, el Govern podrà comptar amb la col·laboració d'entitats i persones professionals en la matèria.

Els i les professionals que intervenen en el context escolar rebran, a més d'una formació bàsica, una formació específica i capacitadora que tindrà en compte les particularitats dels diferents llocs de treball. Aquesta formació s'inclourà en els plans formatius corresponents.

Entre les finalitats de la formació es destaquen la de sensibilitzar els i les professionals que intervenen en el context escolar en matèria d'igualtat de gènere en l'àmbit educatiu i, alhora, facilitar-los eines per a la implementació i el desenvolupament d'accions idònies en termes d'igualtat: treballar amb perspectiva de gènere, accions coeducadores amb igualtat d'oportunitats, etc.

3. Creació de la figura del/la referent d'igualtat al centre educatiu

El/la referent d'igualtat és una professional del centre educatiu que té per missió principal de detectar situacions en el context escolar, que puguin conduir a desigualtats de gènere i proposar mesures correctores.

És en el marc d'aquestes funcions que el/la referent d'igualtat analitza les diferents activitats del centre educatiu, detecta possible desigualtats i proposa intervencions que afavoreixin el desenvolupament de l'alumnat al marge dels estereotips i rols de gènere.

Les propostes educatives es poden debatre en el si de comissions de treball amb participació equilibrada de dones i homes, quan sigui possible, i es centren en sensibilitzar els alumnes i la comunitat educativa en la discriminació per raó de gènere, la resolució pacífica de conflictes i la violència envers les dones i la violència domèstica.

Igualment, el/la referent d'igualtat podria treballar amb les associacions de mares i pares d'alumnes aquestes qüestions per generar una sinergia positiva en aquesta matèria entre l'escola i la família.

La creació d'aquesta figura demostra el compromís dels centres educatius del país amb la igualtat de gènere i la lluita contra la violència de gènere i la violència domèstica en l'àmbit educatiu.

En finalitzar el curs escolar, el centre educatiu farà arribar al/la representant del sistema educatiu i/o a l'Àrea d'Inspecció i Avaluació Educativa del Ministeri d'Educació i Ensenyament Superior, un recull de les actuacions realitzades en matèria d'igualtat de gènere, amb propostes de millora i noves actuacions, si escau, del curs següent.

4. Incorporació a l'ordre del dia de la reunió periòdica dels/les representants dels tres sistemes educatius, el seguiment de les mesures per a la igualtat de gènere i la prevenció de la violència de gènere i domèstica en el context educatiu.

El Ministeri d'Educació i Ensenyament Superior incorporarà a l'ordre del dia de les reunions periòdiques amb els i les representants dels tres sistemes educatius, el balanç de les accions realitzades en els diferents centres educatius sobre la igualtat de gènere, la violència de gènere i la violència domèstica amb l'objectiu de crear sinèrgies positives sobre eines pedagògiques i recursos educatius que s'hagin revelat com a bones pràctiques pel seu impacte de gènere.

En aquest sentit, si escau, es podrà convidar l'Àrea de Polítiques d'Igualtat i/o l'Àrea d'Atenció a la Infància i l'Adolescència del Ministeri encarregat dels afers socials per completar la informació i ampliar les propostes.

VI. INTERVENCIÓ EN CASOS DE VIOLÈNCIA DE GÈNERE I DOMÈSTICA

En el supòsit que el personal del centre educatiu confirmi una situació de violència de gènere o violència domèstica, cal activar el Protocol d'Actuació Immediata en casos d'evidència o sospita fonamentada d'abús, agressió sexual o maltractament físic agut contra infants i adolescents (PAI) o el Protocol de notificació i actuació social de les situacions de risc dels infants i els adolescents (PAS).

En el cas del PAI, el centre educatiu haurà de fer la notificació al Cos de Policia. Caldrà igualment que informi d'aquesta notificació al representant del sistema educatiu i a l'Àrea d'Inspecció i Avaluació Educativa que es coordinarà amb el Servei Especialitzat d'Atenció a la Infància i l'Adolescència per informació, suport i orientació respecte al procediment.

En el cas del PAS, el centre educatiu haurà de complimentar els documents per notificar una situació de risc o desemparament, disponibles a la pàgina web d'Afers Socials (www.aferssocials.ad) i, posteriorment enviar-los al correu electrònic infancia@govern.ad. al Departament d'Afers Socials del Ministeri d'Afers Socials, Habitatge i Joventut. D'acord amb el Protocol del Departament d'Afers Socials, en casos de violència de gènere i domèstica, es determinarà si la competència per al seguiment del cas correspon als Serveis Socials d'Atenció Primària, al Servei Especialitzat d'Atenció a la Infància i Adolescència (situació de risc greu), al Servei d'Atenció a les Víctimes de Violència de Gènere o al Servei d'Atenció a les Víctimes de Violència Domèstica i Familiar (situació de risc moderat o lleu).

INFORMACIÓ

Ministeri d'Afers Socials, Habitatge i Joventut:

- Àrea de Polítiques d'Igualtat, tel. 874 800

Ministeri d'Educació i Ensenyament Superior:

- Àrea d'Inspecció i Avaluació Educativa, tel. 743 300

ADRECES ELECTRÒNIQUES DESIGNADES PER A LA DERIVACIÓ

- Àrea d'Atenció a la Infància i Adolescència: infancia@govern.ad

VII. PROTECCIÓ DE DADES PERSONALS

D'acord amb la disposició addicional segona (*Intercanvi de dades*) de la Llei 1/2015, de 15 de gener, per a l'eradicació de la violència de gènere i domèstica, el Govern d'Andorra i la resta d'entitats que hi intervinguin, d'acord amb la Llei 15/2003, de 18 de desembre, qualificada de protecció de dades personals i les normes que la desenvolupen, es poden comunicar les dades per donar compliment a les disposicions previstes en aquesta Llei.

Annex: Marc formatiu

Violència de gènere, maltractament infantil i violència filio-parental

Violència de gènere

1. Detecció de violència de gènere en l'àmbit de la parella adolescent

Les relacions de parella entre adolescents difereixen de les de l'etapa adulta perquè, normalment, no hi ha convivència i, normalment, no hi ha fills o filles dependents d'aquesta parella.

Es recomana, per tant, tenir en compte el termòmetre de la violència de gènere, que constitueix una eina molt clara per identificar si una noia està patint una relació asimètrica, basada en l'abús, així com una aproximació a una valoració del risc que pot patir.

Dins de la violència psicològica, les víctimes de violència de gènere en l'adolescència estan molt exposades a comportaments de control (limitació de les amistats, lleure, activitats, etc.) que poden ser exercits de manera explícita (prohibició directa) o bé implícita (a través de mecanismes més subtils). S'ha de tenir en compte que és molt probable que la noia que està essent víctima d'aquestes conductes no se n'adoni perquè ella mateixa també exerceix conductes de control i, per tant, minimitzi aquests actes i els hagi normalitzat. De cara a la intervenció del personal docent en aquests casos, es recomana, per evitar una revictimització, la contextualització d'aquestes relacions en el marc d'un sistema estructural de poder que legitima la desigualtat entre dones i homes i que excusa la violència exercida envers les dones.

Els àmbits de control més habituals en les relacions de parella entre adolescents es donen en l'espai presencial, de manera que el noi sempre està pendent de la noia (amb qui està, on és, què està fent...) i aquestes conductes es disfressen de mostres de preocupació del noi cap a la noia; en l'espai estètic, el noi comença a fiscalitzar la forma de vestir, de maquillar-se, d'expressar-se davant de les seves amistats, etc.; i en l'espai virtual, es controlen les amistats, les activitats, el contingut penjat a la xarxa (demandes de contrasenyes, de mostres o proves d'on és...).

L'aïllament és una altra estratègia molt present en les relacions de parella entre adolescents. Pot estar vinculada a conductes de control o bé presentar-se com un comportament independent. Aquest aïllament és progressiu i se centra en les amistats, la família i el lleure. L'objectiu és aconseguir que la víctima tingui un major grau de dependència emocional i, a més, que no tingui una xarxa de suport en el supòsit que vulgui trencar la relació de parella.

El xantatge emocional i la culpabilització estan molt presents. Són habituals les discussions entre la parella. L'agressor recorre a estratègies de llàstima, a excuses sobre el seu estat d'ànim per a després passar a la culpabilització (si tu haguessis fet/si tu haguessis vingut, jo no m'hauria enfadat o no hauria cridat o no ens hauríem barallat).

La manipulació emocional a través de càstigs, victimització o en forma de premis quan la noia es comporta com el noi vol, juntament amb la indiferència afectiva (silenci, desaparèixer durant dies, no contestar a les trucades o missatges com a fórmula per

ignorar-la, no reconèixer errors comesos...) són manifestacions de maltractament psicològic greu però molt subtils, de manera que la detecció es fa més difícil.

Les desvaloritzacions, humiliacions, menyspreus són habituals i, a més, es recorre a tècniques vinculades als mites de l'amor romàntic: gelosia, comparacions amb altres noies, enganys públics, etc. L'autoestima de les noies víctimes de violència de gènere és molt baixa i moltes vegades accedeixen a fer accions o a mantenir determinades actituds per tenir la parella al seu costat.

La intimidació directa o bé a través de l'exercici de la violència ambiental durant les baralles, acompanyades d'expressions adreçades a atemorir la víctima, incrementen els sentiments de manca de sortida, por i vergonya i impedeixen l'adopció de decisions relatives al trencament de la relació de parella.

Les amenaces, com a mitjà per aconseguir un resultat, comporten, a més de la coacció en les accions, l'augment de la por que la víctima sent cap la parella. És la forma de maltractament psicològic més directa i visible, tot i que, quan l'objecte de l'amenaça no és un mal constitutiu de delictes, hi ha una tendència a minimitzar-ne la importància.

La violència física apareix de forma molt gradual i amagada en comportaments socials admesos entre la joventut. Molt sovint, aquestes conductes passen desapercibudes entre les parelles adolescents i no són qualificades com a violència física. Estem parlant de comportaments com, per exemple, estirar els cabells, empènyer, escopir, lluitar fins a reduir la noia, etc.

2. La violència sexual en l'adolescència

La violència sexual exercida cap a les dones és la fórmula més eficaç que té el sistema patriarcal per perpetuar les relacions de poder dels homes cap a les dones. L'exercici de la violència envers les dones pel fet de ser dones s'estén a diverses esferes: el control de la sexualitat femenina, la privació del consentiment i de l'accés al plaer i el control de la reproducció, entre altres.

Al voltant de la violència sexual hi ha múltiples mites i justificacions socials molt vinculades a les concepcions de gènere sobre la masculinitat i la feminitat. Les idees relatives a la naturalesa sexual masculina i la impossibilitat de frenar el desig minimitzant la responsabilitat de l'agressor sexual, la perversa associació entre masculinitat i heterosexualitat, la indiferència pel consentiment de les dones –la vella idea sobre el fet que les dones realment no saben el que volen i que quan diuen que no realment volen dir que sí, o que diuen que no per por a una represàlia social–, els mites relacionats amb la conquesta i la caça i la íntima relació amb conductes d'assetjament sexual i altres delictes contra la llibertat sexual, juntament amb la culpabilització de la víctima (hora en què van ocórrer els fets, forma de vestir, relació prèvia...) condueixen a la normalització de conductes que limiten la llibertat de les dones i que perpetuen les relacions de poder que provoquen la violència de gènere.

En l'àmbit de la violència sexual, cal diferenciar les conductes constitutives d'agressió sexual o, fins i tot, d'abús sexual d'altres, com la coerció sexual que es dona de manera més

subtil i que implica una insistència o el xantatge emocional i la culpabilització de la víctima per no accedir als desigs imposats. Comportaments com exigir mantenir relacions, encara que ella no les desitgi, adoptar una actitud agressiva o violenta o, fins i tot, agressiva, passiva en el cas de no haver accedit a les seves demandes sexuals, comparar-la en l'àmbit sexual amb altres noies per humiliar-la, obligar-la a fer determinades pràctiques sexuals no desitjades per ella, etc.

Però la violència sexual es dona també fora de l'àmbit de la parella i les dones estan exposades a patir situacions no desitjades que afecten la llibertat sexual i la intimitat de manera directa: tocaments per part de persones desconegudes en espais públics, ús de gestos o paraules per relacionar-se (fer simulacions d'actes sexuals per intimidar o tirar floretes...). En l'àmbit educatiu, actituds com tocar el cul a les noies quan van al lavabo, acorrallar en grup una noia per petonejar-la, amenaçar de violar o fer un passadís estret perquè passi una noia i la toquin poden donar-se en espais comuns, ja sigui al pati o a l'interior de l'escola.

La normalització i l'acceptació d'aquestes conductes han esdevingut en l'anomenada *cultura de la violació*: la culpabilització de la víctima, la cosificació de les dones, la justificació de l'agressor, la prostitució, el consum de pornografia, etc.

Aquesta cultura de la violació, juntament amb la consolidació del procés de socialització durant l'etapa adolescent, comporta un factor de vulnerabilitat que augmenta la possibilitat d'iniciar relacions asimètriques amb desigualtats de gènere bàsiques per l'establiment de relacions abusives.

3. La violència de gènere i les tecnologies

Les tecnologies s'han revelat com un espai especialment apte per desenvolupar conductes violentes cap les dones, ja sigui dins o fora de l'àmbit de la parella. La creença de l'anonimat per part de l'agressor, juntament amb l'exposició i efectivitat de les accions i la capacitat de generar un dany cap la víctima, són circumstàncies que augmenten les conseqüències de la violència exercida.

Les possibilitats que ofereix el món digital són nombroses i afecten diverses esferes de la intimitat de la víctima: la publicació o difusió d'imatges o vídeos obtinguts a través de sèxting, ciberassetjament pedòfil (*grooming*), porno venjatiu (*revenge porn*), la inscripció de dones en pàgines de contacte amb dades sensibles i oferint serveis sexuals, la pornografia infantil, l'explotació sexual en línia, la captació de dones per al tràfic d'éssers humans, etc.

Cal educar en l'ús igualitari i no sexista de les xarxes socials i les tecnologies, sense incórrer en missatges adreçats a les noies des de la por i el perill.

4. Menors exposats a la violència de gènere en l'àmbit domèstic

La Convenció sobre drets de l'infant estableix que l'educació proporcionada als fills i filles ha d'estar encaminada, entre altres, al respecte dels drets humans i les llibertats fonamentals consagrats en la Carta de les Nacions Unides, així com l'assumpció d'una vida responsable en una societat lliure, amb esperit de comprensió, pau, tolerància i igualtat entre sexes.

Viure en una família on la mare és maltractada pel pare o per la seva parella significa que una persona menor d'edat està exposada a situacions d'opressió i control i a un model de relació basat en l'abús de poder i la desigualtat. El creixement i desenvolupament de menors d'edat en contextos de violència els posiciona en una situació de risc.

Els nens i les nenes víctimes de violència de gènere són les persones que veuen, senten, coneixen i perceben l'abús i el control coercitiu exercit cap a la mare (Cunnigham i Baker, 2007).

El Consell d'Europa, amb la Resolució 1714 (2010), reconeix que ser testimoni de la violència perpetrada envers la mare és una forma d'abús psicològic contra el nen o la nena amb conseqüències potencialment molt greus en el seu ajust psicosocial, i desenvolupa la Recomanació 1905 (2010) –*Children who witness domestic violence*– per reforçar accions específiques en aquest àmbit.

La Llei 1/2015, de 15 de gener, per a l'eradicació de la violència de gènere i la violència domèstica reconeix la condició de víctima als fills i filles de les dones que pateixen violència de gènere i domèstica.

L'exposició a la violència de gènere ha de ser conceptualitzada com una forma més de maltractament infantil i que encaixa en la definició que en fa l'Organització Mundial de la Salut: "totes les formes de maltractament físic i o psicològic, abús sexual, tractament negligent o comercial o altra forma d'explotació que causi o pugui causar un dany a la salut dels nens i les nenes, a la seva supervivència o dignitat en el context d'una relació de responsabilitat, confiança o poder".

Indicadors que poden visualitzar-se en l'àmbit educatiu per detectar situacions d'exposició a la violència de gènere en l'àmbit domèstic

<p>Lactants i primera infància (0-4 anys)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Hospitalitzacions recurrents. - Dificultats en la regulació fisiològica. - Representacions negatives de les mares. - Problemes relacionats amb l'alimentació. - Dificultats en la regulació emocional i conductual. - Dificultats per a l'establiment de vincles d'aferrament segurs. - Dificultats per a la regulació del somni.
<p>Nens i nenes en edat escolar (5-12 anys)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Problemes psicossomàtics com mals de cap, mals de panxa, asma, insomni, malsons, somnambulisme i enuresi. - Alteracions del pensament. - Poca motivació a classe. - Dèficit d'atenció i hiperactivitat –cal fer un abordatge psicossocial a l'hora d'efectuar un diagnòstic de TDHA–. - Conducta oposicionista i desafiant, així com problemes de conducta i agressivitat cap a iguals. - Sensació d'aïllament, dificultat per trobar suports degut als sentiments de vergonya i culpa.
<p>Preadolescents i adolescents (13-18 anys)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Problemes emocionals i conductuals. - Conductes de risc (consum de tòxics, fugides del domicili, establiment de relacions abusives). - Dificultat de concentració i conductes d'hiperactivació. - Problemes d'aprenentatge i baix rendiment escolar. - Absentisme escolar. - Falta de respecte a les dones, creences estereotipades sobre la superioritat masculina i el paper dominant de l'home sobre les dones. - Ser víctimes de violència de gènere en l'àmbit de la parella.

L'exposició a la violència de gènere per part dels nens i nenes té una afectació greu a l'hora d'establir vincles sans amb si mateixos, així com amb terceres persones, i fa que desenvolupin models de vincle disfuncionals, de tipus evitatiu (1), ansiosos ambivalents o resistents (2) o desorganitzats/desorientats. (3).

5. Menors víctimes de violència domèstica: el maltractament infantil i la violència filio-parental

S'entén per *violència domèstica*, d'acord amb la definició continguda al Conveni d'Istanbul i la Llei 1/2015, tots els actes de violència física, sexual, psicològica o econòmica que es produeixen en la família o a la llar o entre cònjuges o parelles de fet antigues o actuals, independentment que l'autor del delictes comparteixi o hagi compartit el mateix domicili que la víctima.

En el marc d'aquest context, i des de la perspectiva de l'infant, cal destacar dos situacions de violència domèstica: el maltractament infantil i la violència filio-parental.

Maltractament infantil

1. Definició

S'entén per *maltractament* qualsevol tipus de violència, física o psicològica, com ara els càstigs corporals, la negligència, els abusos sexuals, la violència de gènere, domèstica o familiar, i l'explotació sexual, laboral o amb qualsevol altra finalitat, fins i tot quan es du a terme mitjançant les tecnologies de la informació i la comunicació, amb independència de l'entorn o la persona o la institució que el genera.

2. Mites i creences falses en el maltractament infantil

A la Guia de col·laboració en casos de violència de gènere i violència domèstica s'hi inclou un seguit de mites i creences falses que també són aplicables als casos de maltractament infantil. No obstant això, sí que cal esmentar-ne alguns:

- *La violència i l'amor no coexisteixen en les famílies.* La idea de la família com a nucli d'afecte i protecció on és difícil que pugui donar-se violència o que, en el supòsit que n'hi hagi, aquesta violència sigui continuada. No obstant això, són molts els nens i nenes que, tot i el maltractament rebut, s'estimen el pare i la mare, i aquesta coexistència de violència i amor fa que el/la menor creixi aprenent que la violència és acceptable.
- *La transmissió intergeneracional de la violència.* Certament, una de les conseqüències que pateixen els/les menors, víctimes de violència, és l'aprenentatge d'aquests tipus de comportament com a forma de relacionar-se entre iguals. Tanmateix, no tots els/les menors que han patit maltractament reproduïen aquests patrons de conducta en el futur.
- *L'atribució del maltractament infantil a causes derivades de malalties de salut mental o a una situació socioeconòmica vulnerable.*

3. Tipus de maltractament infantil

- Maltractament físic: acció no accidental d'alguna persona adulta que provoca un dany físic o una malaltia a l'infant o que el col·loca en un risc greu de patir-ne.
- Abandó físic: situació en què les necessitats físiques bàsiques de l'infant (alimentació, higiene, seguretat, atenció mèdica, vestit, educació, vigilància...) no són ateses adequadament, temporalment o permanentment, per cap persona adulta del grup que conviu amb el/la menor.
- Abús sexual: situació en la qual un infant és utilitzat a través de l'engany, la intimidació, la violència, etc., per satisfer els desitjos sexuals d'una altra persona, ja sigui participant o presenciant activitats de contingut sexual, i per a les quals l'infant no està preparat ni té capacitat per consentir-les (incest, violació, tocaments, seducció verbal, masturbació en presència d'un/a infant, pornografia, explotació sexual, etc.).
- Maltractament psicològic o emocional: Situacions en què, mitjançant actuacions o privacions, es provoquen sentiments negatius envers la mateixa autoestima de l'infant, alhora que es limita el seu procés de creixement i socialització (menyspreu continuat, refús verbal, insult, intimidació, discriminació, etc.).
- Abandonament emocional: Situació en què l'infant no rep l'afecte, l'estimulació, el suport i la protecció necessaris en cada estadi de la seva evolució i s'inhibeix el seu correcte desenvolupament. Existeix una falta de resposta a les expressions emocionals de l'infant o als seus intents d'aproximació o d'interacció.
- Maltractament institucional: qualsevol norma jurídica, procediment, actuació o omissió procedent dels poders públics, o bé derivada de l'actuació individual del/la professional, relacionada directament o indirectament amb el món de l'infant, que pot generar situacions, per acció i/o omissió, que impedeixin i/o perjudiquin el seu desenvolupament.
- Explotació laboral: situacions en què s'utilitza un/a infant per a treballs (pot anar des de la duresa física fins a la utilització passiva o activa per a la mendicitat) incomplint la normativa i en els quals s'obtenen qualsevol tipus de guanys.
- Explotació sexual: situacions en què l'infant és obligat o induït a activitats de prostitució i/o pornografia.
- Corrupció de menors: situacions en què s'indueix el/la menor a conductes delictives que se li premien (prostitució, robatoris, accions agressives, tràfic de drogues, etc.).
- Submissió quimicofarmacèutica o síndrome de Münchhausen per poders: situacions en què l'infant és sotmès a qualsevol tipus de droga, sense necessitat mèdica, que

l'incapacita per al desenvolupament de l'autonomia, la resistència o el control; pot ser causat per l'anomenada *síndrome de Münchausen per poders*, que es dona quan, per trastorn psíquic dels progenitors o persones que en tenen cura, se simulen malalties a l'infant, se'l sotmet a contínues exploracions mèdiques o a ingressos hospitalaris, al·legant símptomes ficticis.

4. Indicadors que es detecten dins l'àmbit escolar

El professorat pot detectar les situacions de maltractament per diferents vies, o sospitar-ne:

- Per comportament desajustat del/la menor.
- Per signes o lesions físiques.
- Perquè l'alumne ho expliqui directament o ho expliqui a un altre alumne.

Alguns dels indicadors més significatius són:

Absentisme	Irregularitats d'horaris	Desmotivació escolar	Interès desmesurat per l'escola	Fracàs escolar	Menors que no volen fer esport si s'han de canviar
Menors amb una pudor excessiva	Menors amb tendència a l'exhibicionisme	Menors que no participen en sortides i activitats de l'escola	Menors amb cansament crònic (nens que solen adormir-se a classe)	Menors amb problemes de concentració i d'atenció importants	Menors difícils que provoquen i/o pertorben la classe
Infants que no volen anar a casa	Infants que no fan els deures	Infants que temen les vacances i els caps de setmana i que després d'aquests períodes tornen en pitjors condicions emocionals o materials.			

No obstant això, són aplicables els indicadors que es recullen al Protocol d'Actuació Immediata en casos d'evidència o sospita fonamentada d'abús, agressió sexual o maltractament físic agut contra infants i adolescents (PAI) Annex I o els indicadors que es recullen al Protocol de notificació i actuació social de les situacions de risc dels infants i els adolescents (PAS) Annex II

Violència filio-parental

1. Definició

S'entén per *violència filio-parental* qualsevol actuació reiterada dels fills o filles que provoqui por als progenitors i que tingui com a finalitat obtenir el control sobre ells, així com fer-los dany físic, psicològic o econòmic.

2. Origen de la violència filio-parental. Models explicatius

Hi ha diversos models explicatius de les causes d'aquest tipus de violència:

- El model ecològic que estableix que la violència filio-parental té un origen multicausal, ja que depèn de múltiples factors que interactuen entre si. En aquest sentit, es basa en l'intercanvi recíproc que es dona entre quatre nivells d'influència: macrosistema (efectes de la cultura), ecosistema (subcultura), microsistema (família) i els factors ontogènics (individuals/apresos).
- La teoria d'aprenentatge social: nega tant la naturalesa innata de l'agressivitat com la procedència genètica de la personalitat, centrant l'origen de la violència dels fills o filles en l'aprenentatge per modelat, és a dir, per observació de les conductes violentes que es generen en les relacions familiars. S'ha de tenir en compte que la imitació a través de l'observació és el principal element que permet reproduir i aprendre un comportament, però no és el primordial a l'hora de conservar-lo.
- Síndrome de l'emperador: una altra perspectiva és l'aportada per Garrido (2006), que proposa, com a explicació d'aquest fenomen, l'existència d'un trastorn denominat *síndrome de l'emperador*. Això es tradueix en la presència d'una sèrie de trets psicopàtics importants en la joventut maltractadora, amb un fort egocentrisme, absència de sentiments de culpa, falta d'empatia, duresa emocional que, sense constituir un quadre de psicopatia complet, els porti a ésser violents amb els seus progenitors. A més, la probabilitat es pot veure incrementada per les pautes educatives inadequades dels progenitors, ja que aquests/es menors requereixen uns estils de criança específics. S'ha de destacar que, per a aquells que no posseeixin cap característica de psicopatia, aquest autor considera la teoria de l'aprenentatge social com la millor justificació d'aquest maltractament. Així mateix, fa referència a una sèrie de factors que poden afavorir l'aparició d'aquest maltractament, els quals són compartits per altres classes de violència juvenil: per un part, haver estat víctima de maltractament dispensat pels progenitors, tant per comissió com per omissió; per una altra part, la importància d'haver presenciado directament conductes violentes a la llar.

No obstant això, malgrat aquestes aproximacions per entendre la causa de la violència filio-parental, l'actualitat advoca pel seu rebuig, ja que resulta molt difícil que un únic factor pugui oferir una comprensió vàlida de la major part dels comportaments desajustats. Així doncs, s'han d'investigar de manera més exhaustiva les variables familiars, educatives, socials, etc., que faciliten aquest tipus de maltractament i que permeten l'explicació de la major part de la seva casuística.

3. Conductes constitutives de violència filio-parental

Les conductes constitutives de violència filio-parental són comunes a les de violència de gènere, i més encara a les de violència domèstica. No obstant això, cal destacar:

- Maltractament físic: pegar, donar cops de puny, empènyer, trencar i llançar objectes, colpejar parets, escopir, etc.
- Maltractament psicològic: intimidar i atemorir els progenitors.
- Maltractament emocional: enganyar maliciosament els progenitors, fent-los creure que tenen algun trastorn mental, fer demandes no realistes, mentir, fugir de casa, xantatges emocionals amenaçant de suïcidar-se o de marxar de casa sense tenir realment la intenció de fer-ho, etc.
- Maltractament econòmic: Robar diners i pertinences als progenitors, vendre'ls, destruir la casa o els béns dels progenitors, incórrer en deutes que els progenitors han de pagar, comprar coses que no poden permetre's, etc.

Convé assenyalar que qualsevol violència desenvolupada en l'àmbit familiar és progressiva; sovint comença amb insults i amenaces, després evoluciona cap a conductes amb robatoris, trencament de coses amb valor sentimental pels progenitors, i finalment es concreta en agressions físiques, empènyer, pegar, mossegar i atacar-los. Quan els fills o filles agredeixen els seus progenitors, és probable que també agredeixin uns altres membres de la família, com els germans o germanes o els padrins o àvies. De vegades, però, es tracta d'episodis puntuals i inesperats, considerada la trajectòria del fill o la filla.

4. Indicadors generals de la violència filio-parental

La detecció precoç de situacions vinculades a la violència filio-parental des de l'àmbit educatiu és possible si el personal docent i, fins i tot, el personal no docent, està alerta a possibles indicadors o conductes que poden fer sospitar l'existència d'aquestes relacions dins de l'àmbit familiar. El manteniment d'un vincle de confiança i una comunicació fluïda entre l'escola i la família pot facilitar la revelació per part de la família de la situació de violència.

Els indicadors que poden servir per detectar en una fase inicial un procés de violència filio-parental es centren en la gestió per part del menor d'una prohibició o d'un límit, davant el qual reacciona amb violència i no hi ha cap disculpa per la seva reacció, sinó que hi ha un intent de submissió emocional per part de l'adult.

Per part del Ministeri d'Educació i Ensenyament Superior

Ester Vilarrubla Escales
Ministra d'Educació i Ensenyament Superior

Per part del Ministeri d'Afers Socials, Habitatge i Joventut

Víctor Filloy Franco
Ministre d'Afers Socials, Habitatge i Joventut

Andorra la Vella, 22 de juny del 2020

Bibliografía:

- - Instituto Asturiano de la Mujer del Principado de Asturias, Guía para la prevención y la actuación ante la violencia de género en el ámbito educativo, 2017.
- - Junta de Andalucía, Guía de Buen Trato y Prevención de la Violencia de Género. Protocolo de Actuación en el ámbito educativo.
- - Gobierno de Navarra. Departamento de Educación. Plan de Coeducación 2017-2021 para los centros y comunidades educativas de Navarra.
- - Gobierno de Canarias. Consejería de Presidencia, Justicia e Igualdad. Estrategia para la igualdad de mujeres y hombres 2013-2020.